

Det danske rigsråds adelige medlemmer 1375-1412

AF

UFFE GEER MADSEN

I de senere år er der fremkommet adskillige vægtige arbejder, der behandler rigsrådet og kongemagtens mænd i middelalderen. E. Ulsig har behandlet Valdemar Atterdags tid i afhandlingen »Kong Valdemars mænd« (*Festskrift til Troels Dahlerup på 60-årsdagen den 3. december 1985*), og flere har behandlet rigsrådets historie efter 1434. Det er arbejder som Jens E. Olesens *Rigsråd-Kongemagt-Union 1434-1449* (1980), E. Ulsigs opposition mod samme arbejde (*Historie ny rk. XIV*, 1981-83) og Harry Christensens *Len og magt i Danmark 1439-1481* (1983), mens den sønderjyske problematik er behandlet af Esben Albrechtsen i *Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404* (1981). Derimod foreligger der ikke egentlige specialundersøgelser af rigsrådets historie under dronning Margrethe. Dets historie 1375-1412 indgår alene i en række bredere fremstillinger af Danmarks senmiddelalder, især i Kr. Erslevs grundlæggende monografi *Dronning Margrethe og Kalmarunionens grundlæggelse* (1882). Nærværende afhandling vil på denne baggrund belyse rigsrådets historie under dronning Margrethe set i sammenhæng med den nyeste rigsrådsforskning.

Det er en grundopfattelse i den foreliggende forskning, at 1360'erne og begyndelsen af 70'erne havde stor betydning for udviklingen af rådet, især p.g.a. dets rolle i forhandlingerne med hanseaterne under kong Valdemars udlandsophold.¹ Det er opfattelsen, at rådet trådte noget i baggrunden efter kongens hjemkomst, men opnåede en stærk position efter kongens død og i kong Olufs første regeringsår.² Opfattelsen er

¹ Eksempelvis Aksel E. Christensen: *Kongemagt og Aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk Statsopfattelse indtil Unionstiden*, 1945/68 (herefter A. E. Christensen 1968), s. 224.

² Kr. Erslev: *Den senere Middelalder. Danmarks Riges Historie 2*, 1901-02 (herefter DRH 2), s. 358-63. E. Arup: *Danmarks Historie 2* (herefter Arup 2), 1932, s. 158. A. E. Christensen 1968, s. 226-29, P. J. Jørgensen: *Dansk Retshistorie. Retskildernes og*

endvidere, at dronning Margrethe i takt med styrkelsen af kongemagten klart svækkede rådets stilling.³ Den ældre forskning repræsenteret af forskere som Kr. Erslev, Erik Arup og Aksel E. Christensen har lagt vægt på, at det egentlige brud med den dominiale kongemagt først skete med Erik af Pommerns afsættelse.⁴ Inden for den nyere forskning sporer man nogen ændring, idet den er begyndt at betone rådets reelle magt tilbage i Erik af Pommerns tid. Således ser Olesen i *Rigsråd-Kongemagt-Union* rådet som en jævnbyrdig modpol til kongemagten allerede i anden halvdel af Erik af Pommerns regeringstid.⁵ Det skal også fremhæves, at Ulsig i sin opposition mod dette arbejde påviser, at rådets virksomhed i praksis allerede før århundredeskiftet på væsentlige områder svarede til bestemmelserne om rådets virke i Christian I's håndfæstning.⁶

Mine egne undersøgelser af rådets kompetance i perioden 1375 til 1412 i specialet »Det danske rigsråds adelige medlemmer 1375-1412« skal ses i sammenhæng med Ulsigs opposition. Jeg har fundet tesen om en svækkelse af rådet under dronning Margrethe problematisk. Undersøgelser, der peger i retning af en svækkelse, er næsten udelukkende foretaget som led i analyser af politiske begivenheder. Mens den foreliggende forskning taler om et brud på rådsudviklingen under dronning Margrethe, vil denne afhandling ved en undersøgelse af rådets sammensætning ikke alene tale om kontinuitet fra 1370'erne, men om en yderligere udvikling af rådet i perioden. Rådsproblematikken vil afsluttende blive set i bl.a. et forfatningsmæssigt lys. Jeg finder det nemlig problematisk at antage, at dronningen klart skulle have svækket rådet samtidig med, at hun indtog en helt unik forfatningsmæssig stilling, der i høj grad måtte være betinget af en bred opbakning i adelen. Undersøgelsen vil også se den danske rådsudvikling i lyset af udviklingen i Sverige og Norge og i sammenhæng med sociale og økonomiske forhold. Der vil blive argumen-

Forfatningsrettens Historie indtil sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede (herefter Jørgensen 1947), 2. udg. 1947, s. 491. E. Kjersgaard: *Borgerkrig og Kalmarunionen 1241-1448*. (Politikens) *Danmarks Historie 4*. Udg. J. Danstrup og H. Koch (herefter Kjersgaard 4), 1963/77, s. 403. K. Hørby: *Tiden fra 1340-1523*. (Gyldendals) *Danmarks historie 2*, 1. halvdel. 1340-1559. Udg. A. E. Christensen m.fl. (herefter Hørby GDH 2), 1980, s. 56 og Jens E. Olesen: *Rigsråd-Kongemagt-Union 1434-1449*. Studier over det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik 1434-1449 (herefter Olesen 1980), 1980, s. 1.

³ DRH 2, s. 364-88 og 719. Erslev: *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse* (herefter Erslev 1882), 1882/1971, s. 241-43 og 412, Arup 2, s. 166 og 168, A. E. Christensen 1968, s. 229-36 og 338. Jørgensen 1947, s. 491, Kjersgaard 4, s. 422, M. Linton: *Drottning Margareta. Fullmaktig fru och rät husbonde*. Studier i kalmarunionens förhistoria, 1971, s. 284-85, og Olesen 1980, s. 2.

⁴ Eks. DRH 2, s. 719 og A. E. Christensen 1968, s. 242.

⁵ Olesen 1980, s. 6. Se også K. Hørby: *Samfundet i vikingetiden og middelalderen 800-1500*. *Dansk social historie 2*, 1980, s. 236.

⁶ E. Ulsig i *Historie ny rk. XIV*, 1, s. 85-92.

teret for en overensstemmelse mellem rådsudviklingen og den konsolidering af højadelen og svækkelse af lav- og mellemadelen, der fandt sted under den senmiddelalderlige agrarkrise. Endelig vil afhandlingen på baggrund af rådets sammensætning pege på en mulig vej til en nytolkning af unionsbrevet.

Undersøgelsen vil falde i to dele. Første del vil indeholde en bestemmelse af, hvilke adelsmænd, der var råder. Der vil tillige blive søgt afgrænset en gruppe af sandsynlige råder. Da perioden 1375-1385 er den kildemæssigt vanskeligste, vil den blive behandlet særskilt. Anden del vil indeholde en undersøgelse af de enkelte råder. De sandsynlige råder vil kortfattet blive behandlet med henblik på en helhedsvurdering af rådet. Bestemmelsen af råderne og rådets sammensætning er forbundet med en række problemer og overvejelser, som i det følgende kort skal skitseres.

Det er ikke nogen enkel sag at afgøre hvilke adelsmænd, der var råder. Bestemmelsen af begrebet rigsråd er problematisk, betegnelsen »Danmarks riges råd« forekommer først 1439. Nogle kilder kalder imidlertid anførte adelsmænd for råder eller rådgivere. På baggrund af kilder med sådanne entydige betegnelser er det muligt at bestemme en række adelsmænd som råder. Desværre er kilderne relativt få. Andre kilder betegner derimod anførte adelsmænd som rådgivere og mænd samt råder og mænd. Det rejser spørgsmålet, om der i kilderne er skelnet mellem råder og mænd således forstået, at kun nogle af de anførte adelsmænd er råder. Kilderne anfører ikke noget eksplicit skel. De vanskelige kilder er ofte breve udstedt af kongen, som til sidst anfører en række adelsmænd under betegnelsen råder og mænd. Man kan fremhæve et eksempel, som klart viser, at der var et skel mellem råder og mænd men samtidig, at råderne ikke er placeret foran de almindelige adelsmænd. Det er hr. Tuve Galens placering som den 3. af 165 verdslige beseglere i kong Eriks stadfæstelse fra 1401 af dronning Margrethes gaver til kirker og klostre i Norden. Brevet kalder beseglerne råder og mænd.⁷ Hr. Tuve Galen kan umuligt have været råd 1401. Allerede i 1380'erne faldt han i unåde hos dronningen og blev fjernet fra posten som gælker i Skåne. Han optræder heller ikke i det øvrige materiale vedrørende rigsstyrelse på dette tidspunkt. Der er også formuleringer omkring råderne som peger i retning af, at de udgjorde en særlig gruppe blandt adelsmændene. Således betegnes de som edssvorne og valgte i materialet.⁸

Problemet med bestemmelsen er ikke isoleret til dronning Margrethes tid, men strækker sig op til 1450'erne. Man kan ganske enkelt ikke som

⁷ Gammeldanske Diplomer I.R.II, s.43-54. Udg. Det da. Sprog- og Litt.selskab 1959-1961.

⁸ Diplomatarium Danicum (herefter DD) 4R1 1376-1379, 1976, n.257 og n.60.

Kr. Erslev og hans generation antage, at alle adelsmænd i væsentlige kilder er råder. Den nyere forskning, der har beskæftiget sig med rigsrådets historie i tiden efter 1434, har da også brudt med denne antagelse. Bruddet kom med Henry Bruuns behandling af udstederne af opsigelsbrevet til Erik af Pommern (*Hist. Tidskr. 10. r. II, 1932-34*), og inden for den nyeste forskning har forskere som Jens E. Olesen, Harry Christensen og Erik Ulsig derefter afklaret tiden efter 1434.

Det er her opgaven at følge denne forskning op og at præcisere fremgangsmåden. I en række tilfælde, hvor der ikke er eksplicite kildeudsagn, vil det være nødvendigt at skønne, om en adelsmand er råd bl.a. ved at vurdere adelsmandens optræden i øvrigt i relation til rigsstyrelsen, evt. senere som råd. På den baggrund er det muligt ved siden af de helt sikre råder at pege på en række adelsmænd som sandsynlige råder og samtidig frasortere andre.

Forskningen har fundet det politisk betydningsfuldt, om råderne betegnes som kongens eller rigets råder. Ulsig har imidlertid godtgjort i sin opposition mod *Rigsråd-Kongemagt-Union*, at en forskel i betegnelsen af råderne ikke er betydningsfuld. Han fremfører bl.a., at råderne også senere under kong Christoffer kunne kaldes kongens råder, et synspunkt jeg tilslutter mig.⁹ I perioden fra 1375 til 1412 svinger det, om råderne kaldes kongens eller rigets. På baggrund af en nøje undersøgelse må det konkluderes, at man ikke kan sige noget om rådets stilling ud fra betegnelsen af råderne, og dette problem vil derfor ikke blive yderligere behandlet i afhandlingen.

Et af dens formål er, som fremgået, ved en undersøgelse af rådets sammensætning at foretage en nuancering af det synspunkt, at dronningen klart svækkede rådet. Den valgte tilgangsvinkel indebærer, at der ikke vil være tale om en analyse af de enkelte politiske begivenheder. Fremgangsmåden vil derimod være en inddragelse af en række områder til belysning af de enkelte rådets position, d.v.s. forudsætningerne for deres deltagelse som råder i rigsstyrelsen: afstamning, ægteskaber, godsforhold og politisk virksomhed i bredeste forstand. De enkelte personer præsenteres i de første afsnit med tilhørende bilag, siden følger videregående vurderinger.

Råderne i midten af 1370'erne (1375-ca. 1385)

I perioden 1375 til ind i 1380'erne foreligger adskillige kilder, som klart illustrerer, at råderne spillede en aktiv og central rolle i rigsstyrelsen.

⁹ Ulsig i *Historie ny rk. XIV, I*, s. 84-85.

Rivaliseringen mellem de to kongsemner, eller rettere hertug Albrecht af Mecklenburg og dronning Margrethe på deres vegne, måtte naturligvis sætte stormændene i en gunstig stilling. Desværre betegner kun en enkelt af periodens kilder eksplicit de anførte adelsmænd som råder. De fleste kilder anvender den vanskelige terminologi rådgivere og mænd. I enkelte tilfælde må man bestemme om adelsmændene i en kilde er råder ved hjælp af oplysninger i en anden kilde. Kilderne fremgår af bilag 1.

Blandt de i bilag 2 anførte adelsmænd er der en gruppe, der med sikkerhed kan bestemmes som råder. Det er, opdelt geografisk, gælkeren i Skåne hr. Tuve Galen, hr. Anders Jacobsen (Grim), drosten hr. Henning van Podebusk, marsken hr. Evert Moltke, hr. Jacob Olufsen (Lunge), hr. Oluf Bjørnsen (Bjørn), hr. Peder Grubbe til Ordrup, hr. Bent Byg (Grubbe), hr. Fikke Moltke af Kyse, Conrad Moltke sen., Erik Nielsen (Saltensee af Linde), Jens Rud og hr. Jens Andersen (Brok). Sandsynlige råder er hr. Holger Gregersen (Krogno), hr. Torben Pedersen (Galen), Torben Nielsen (Bing), Jacob Axelsen (Thott), Degenhard Buggenhagen, Rikman van der Lanken og Bosse Paris. Flere af disse er sandsynlige råder p.g.a. deres slægtsmæssige position, således hr. Holger Gregersen (Krogno) og hr. Torben Pedersen (Galen).¹ Flere er kendt som råder under kong Valdemar, således Torkild Nielsen (Bing), Rikman van der Lanken og Bosse Paris.² Flere er kendt som råder senere, således Jacob Axelsen (Thott) og Degenhard Buggenhagen (jfr. bilag 4).

Ved siden af denne gruppe er der en række adelsmænd, som optræder så sjældent i kilder af relevans, at det skønnes tvivlsomt, om de var råder. En vurdering af beseglerne i brevene vedrørende kong Olufs stadfæstelse 1376 af Stralsundfreden berettiger til at sortere en række adelsmænd fra gruppen af sandsynlige råder. Flere af beseglerne sad inde med len af militær betydning. Hvis man vurderer adelsmændenes indbyrdes placering i stadfæstelserne, synes det at fremgå, at hanseaterne åbenbart har lagt større vægt på, at indehaverne af vigtige militære lensposter beseglede end på, om adelsmændene var råder. Det er i alt fald bemærkelsesværdigt, at en væbner med lenspost kunne rykke frem foran en ridder. På baggrund af dette, ud fra adelsmændenes øvrige position og det forhold, at de kun sjældent er nævnt i periodens relevante materiale, er det skønnet, at følgende ikke var råder: Henrik Josepsen (høvedsmand på Lindholm), Niels Gagge, Claus Holst (høvedsmand på Korsør),

¹ Danmarks Adels Aarbog 1893. Udg. H.R. Hiort-Lorenzen og A.Thiset (herefter DAA), s. 27 ff. og 155 ff.

² DD 3R8, n. 449.

Henning van der Lanken (høvedsmand på Jungshoved), Henning Schacht (høvedsmand på Ålholm), Johan Wittenkop (høvedsmand på Hvidkilde og Haderslev), Jens Mus (høvedsmand på Bygholm), hr. Niels Eriksen (Gyldenstjerne) og hr. Niels Esgesen (Lange-Munk). Blandt garantierne fra Københavnsforliget 1376 mellem mecklenburgerne og danskerne er det næppe heller sandsynligt, at hr. Markvard Groper (Rønnow), hr. Jens Nielsen (Rosenkrantz) og Peter Beyer var råder. Sammen med Odensebispen Valdemar (Podebusk), hr. Evert Moltke og Bosse Paris udstedte de et brev, hvori de garanterede med liv, gods, al magt og med alt, hvad de sad inde med på nær Nyborg, at en aftalt kommende voldgiftsdom ville blive overholdt. Sandsynligvis er de snarere nævnt p.g.a. fynske godsinteresser end p.g.a. rådsværdighed. Det er næppe heller sandsynligt, at Conrad Moltke seniors søn, Evert Moltke, skulle være råd. Hans medtagelse i brevet skal snarere ses som et resultat af faderens deltagelse.

Råderne 1385-1412

Der er overleveret i alt otte kilder fra perioden 1385 til 1412, som eksplicit betegner anførte adelsmænd som råder (bilag 3). De er opdelt efter landsdele, og inden for disse er råderne søgt opført i den rækkefølge, hvori de er anført i kilderne. Det sidste må tages med største forbehold, dels fordi de færreste optrådte som råder i hele perioden, dels fordi det for manges vedkommende gælder, at deres plads i rækkefølgen i kilderne ændredes med tiden.

Verdslige råder fra Skåne og Halland var hr. Jacob Axelsen (Thott), hr. Jens Due, hr. Abraham Brodersen (Baad), hr. Stig Pedersen (Krog-nos), hr. Truid Has, hr. Axel Pedersen (Thott) og hr. Stig Ågesen (Thott).

Verdslige råder fra Øerne var hr. Henning van Podebusk (drosten), hr. Bent Byg (Grubbe), hr. Henning van Podebusk d.y., hr. Jens Rud sen., hr. Folmer Jacobsen (Lunge), hr. Degenhard Buggenhagen, hr. Mikkel Rud, hr. Anders Jacobsen (Lunge), hr. Johan Olufsen (Bjørn), hr. Pred-bjørn van Podebusk, hr. Hans van Podebusk, hr. Peder Walkendorff, hr. Berneke Skinkel, hr. Erik Bydelsbak, hr. Anders Olufsen (Lunge), hr. Bjørn Olufsen (Bjørn), hr. Jens Falk og Conrad Moltke sen.

Verdslige jyske råder var hr. Jens Andersen (Brok), hr. Iver Lykke (Møllehjul), hr. Niels Iversen (Rosenkrantz), hr. Peder Nielsen (Gyldenstjerne), hr. Johan Skarpenberg, hr. Jens Lagesen (Galt), hr. Johannes Thomesen (Lindenov), hr. Mogens Munk og hr. Jens Nielsen (Løvenbalk).

Råder og Mænd 1385-1412

Ved siden af det materiale, der eksplicit kalder de anførte adelsmænd for råder, foreligger der også en række kilder, der betegner adelsmænd som råder og mænd. Kilderne (bilag 5) anvender en terminologi, der er vanskelig at tolke, og resultatet er blevet betegnelse af en række adelsmænd som sandsynlige råder, mens andre frasorteres. Opdelt efter landsdele er de sandsynlige råder følgende:

Hr.Niels Svarteskåning, hr.Peder Basse, hr.Herman Flemming, hr.Claus Grubendal, hr.Christiern Vendelbo, hr.Jon Jacobsen (Lange-Munk), hr.Erik Nielsen (Gyldenstjerne) og hr.Mogens Lagesen (Galt). Ved siden af flere af de ovennævnte adelsmænd kan for det 15. årh.'s første årti tilføjes hr.Niels Svendsen (Sparre), hr.Fikke von Vitzen til Vemmetofte, hr.Lyder Kabel, hr.Valdemar Bydelsbak, hr.Niels Strange-sen (Bild), hr.Peder Mogensen (Due), hr. Bent Pogwisch og Claus Limbek til Tørning.

Det gælder for denne række af adelsmænd, at de med stor sandsynlighed var råder, enten fordi de i høj eller nogen grad deltog i rigsstyrelsen, eller/og fordi de havde en (vis) social position. Det er aldeles utænkeligt, at den gamle agtværdige hr.Christiern Vendelbo ikke skulle være råd. Han var råd under kong Valdemar, og så sent som 1396 blev han udnævnt til høvedsmand og retter i Nørrejylland.¹ Det er også utænkeligt, at lensmanden og storgodsejeren hr.Niels Svarteskåning ikke skulle være råd. Set på baggrund af deres aktivitetsniveau i rigsstyrelsen er det også helt sandsynligt, at hr.Erik Nielsen (Gyldenstjerne) og hr.Peder Mogensen (Due) blev råder inden dronningens død. Hr.Niels Svendsen (Sparre), hr.Fikke von Vitzen af Vemmetofte, hr.Valdemar Bydelsbak, hr.Lyder Kabel, hr.Bent Pogwisch og Claus Limbek er senere kendt som råder (hr.Lyder Kabel dog først fra 1435) og derfor mulige råder.²

Flere af de i bilag 6 anførte adelsmænd skønnes ikke at have været råder, enten fordi de meget sjældent optræder i relation til kongemagten eller/og fordi deres deltagelse i brevene er begrundet med deres lokale tilknytning. Det første argument gør sig gældende for hr.Otto Jensen (Markmand), hr.Jens Eskildsen (Krumpen), hr.Niels Nielsen (Krafse), hr.Jacob Bille, hr.Claus von Vitzen og naturligvis for væbnerne Jacob

¹ Den danske Rigslovgivning indtil 1400. Udg. E.Kroman (herefter Kroman 1971), 1971, s.339.

² Olesen 1980, s.448, 450, 453, 454, DAA 1931, st. s.12, Københavns Diplomatarium (herefter Kbh. Dipl). II. Udg. O.Nielsen, 1872, n.106 og Danske Magazin, indeholdende Allehaande Smaastykker og Anmerkninger til Historiens og Sprogets Oplysning 5R2, s.117 nederst.

Knap, Frederik van Halghe og Niels Schartzew. Den gamle Axel Kjeldsen (Krogno) er snarere anført i Kroningsbrevet p.g.a. anciennitet end rådsværdighed. Hr. Jep Trugildsen (Benderup) og hr. Hartvig Limbek er, som det fremgår af bilag 6, opført i et forsoningsbrev fra 1409. Det forhold, at brevet vedrører en privat sag, har næppe gjort det så påkrævet, at vidnerne havde rådsværdighed. Dette set i sammenhæng med, at brevet er udstedt i Kolding, gør det sandsynligt, at de to adelsmænd, der ikke ellers er fremtrædende i rigsstyrelsen, er tilstede p.g.a. deres lokale tilknytning snarere end p.g.a. rådsværdighed.

De arvede råder

Lad os først foretage en kategorisering af råderne, når hele perioden ses under et. Råderne kan opdeles i flere fra hinanden ikke skarpt afgrænsede grupper. En udgøres af adelsmænd, der for de flestes vedkommende kom frem i adelens forreste række under kong Valdemar, og som dronning Margrethe »arvede« efter ham. Det er karakteristisk, at deres sønner oftest overtog fædrenes stilling som kongemagtens nærmeste rådgivere. Det er også karakteristisk, at hovedparten af denne gruppe bestod af adelsmænd, som man med rimelighed kan regne for sjællandske, omend flere også havde gods i andre landsdele. De »arvede« råder og deres slægter er følgende.

Central blandt de arvede rådsslægter var Podebuskerne. Hr. Henning van Podebusk slog sit navn eftertrykkeligt fast under kong Valdemar. Han havde et ganske særligt langvarigt og dybtgående virke i rigsstyrelsen tæt tilknyttet kong Valdemar, f.eks. som rigshovedsmand under kongens bortrejse 1368-70. Kong Oluf arvede ham, og fra 1376 til sin død 1388 var han drost. Sønnerne, råderne hr. Predbjørn og hr. Hans, bevarede faderens nære tilknytning til kongemagten. Især hr. Predbjørn var blandt inderkredsen af råder. En broder, Tetz, blev biskop i Odense. Drostens trak også næstsøskendebarnet hr. Henning van Podebusk d.y. ind i rigsstyrelsen. Drostens var gift med hans søster.¹ Hr. Henning van Podebusk d.y. virkede hovedsagelig på det udenrigspolitiske område.

Podebuskerne havde betydelige godsinteresser. Drostens havde eksempelvis krongodset Dronningholm og sandsynligvis Egholm i Volborg herred.² Sønnerne fik via fædrede arv og indgifte i den rige Vendelbo-

¹ D. Krausche: *Geschichte des Hauses Putbus und seines Besitzes im Mittelalter* (herefter Krausche 1937), 1937, s. 66 og DAA 1908, s. 359.

² E. Ulsig: *Danske Adelsgodser i Middelalderen* (herefter Ulsig 1968) 1968, s. 185f., DD 3R5, n. 20 og C. A. Christensen: *Grev Jacob af Halland-Egholm – Henning Podebusk*. *Historisk Tidsskrift* (herefter DHT) 12R1, 1963, s. 653.

slægt og den fornemme Skarsholmslægt godsinteresser i flere landsdele. Hr. Predbjørn fik f.eks. Egholm og Vosborg ved Nissum fjord og hr. Hans del i Skarsholm.³

Hr. Jacob Olufsen (Lunge) var også en råd med rod tilbage i kong Valdemars tid. Han var tilknyttet kongen fra 1340'erne som en af de nærmeste råder, bortset fra en kort periode i 1350'erne.⁴ Han deltog i stort set alle de store udenrigspolitiske overenskomster, som kongemagten indgik, og i indenrigsstyrelsen var han også aktiv, f.eks. på det kgl. retterting og i økonomiske forhold vedrørende kronen.⁵ Han bevarede sin position under kong Oluf. Sønnerne, hr. Folmer og hr. Anders Jacobsen (Lunge), arvede faderens nære tilknytning til kongemagten. En tredje søn, hr. Ove, blev siden råd. Et udtryk for deres nære tilknytning til dronningen er deres embeder. Hr. Folmer var kammermester 1387 og hr. Anders hofmester, i alt fald 1412 og 1413 samt 1417 og 1423.⁶ Deres fætter hr. Anders Olufsen (Lunge) nåede ikke samme position i rigsstyrelsen og adelen som de. I forbindelse med hans position skal nævnes, at han var gift med en datter af råden Hr. Peder Grubbe til Ordrup og dermed svoger til råden Erik Nielsen (Saltensee af Linde) og råden hr. Johan Olufsen (Bjørn).⁷

Lungerne havde betydelige godsrigdomme. Skiftet efter hr. Jacob Olufsen (Lunge) opregner ikke mindre end 172 gårde, heraf flere hovedgårde, f.eks. Højstrup samt Valby på Stevns, Rye i Volborg herred m.v.⁸ Hr. Folmer arvede det store Højstrup gods og hr. Anders Jacobsen blev en af datidens store godssamlere. Blandt hans besiddelser kan f.eks. nævnes det store Egede gods i Fakse herred og Knivholt i Vendsyssel m.m.⁹ Hr. Anders Olufsen (Lunge) kom aldrig i besiddelse af godsmængder af samme størrelsesorden som sine fætres.

³ Ulsig 1968, s. 104 og 186, i øvrigt Krausche 1937, s. 149.

⁴ DD 3R1, n. 343.

⁵ Udenrigsforhold: Foregående note og DD 3R5, n. 352; 3R6, n. 181; 3R7, n. 263; brevene omkring Stralsundfreden eks. 3R8, n. 372. Indenrigsforhold DD 3R4, n. 39, 40; 3R5, n. 325; 3R7, n. 361; 3R9, n. 259, 279, 375, efter kong Valdemars død DD 3R9, n. 541. Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen (herefter Rep.) 1R, n. 3123, 3144, 3181.

⁶ Svenskt Diplomatarium från och med år 1401 (herefter SD I 1401). udg. C. Silfverstolpe, 1875-1902, suppl. 1. hefte n. 2924. Rep. 1R, n. 5190; Diplomatarium Flensborgense. Samling af Aktstykker til Staden Flensborgs Historie indtil Aaret 1559. I (herefter Flens. Dipl.). Udg. H. C. P. Sejdelin, 1865, n. 67, s. 222 og 224. Kbh. Dipl. II, n. 106 og Sveriges Traktater med Främmande Magter Jemte Andra Dithörande Handlinger. III (herefter Ryd.). Udg. O. S. Rydberg, 1883-95, nr. 455.

⁷ DAA 1902, s. 312; DAA 1895, s. 150 og Ulsig 1968, s. 178.

⁸ Ulsig 1968, s. 174 og bilag 7, s. 412-413 samt Rep. 1R, n. 3590.

⁹ Ulsig 1968, s. 175-76, 324 og 419.

Råden hr. Oluf Bjørnsen (Bjørn) kom med en tilsyneladende beskeden baggrund ind i rigsstyrelsen under kong Valdemar som en nær rådgiver, en stilling han beholdt under kong Oluf. Han optrådte i relation til kongemagten på såvel det udenrigs- som indenrigspolitiske plan.¹⁰ Som et eksempel på hans nære tilknytning til kongemagten kan nævnes, at han i 1364 var udsending til hanseaterne og ved den lejlighed kaldtes kongens og rigets rådgiver.¹¹ Sønnerne, råderne hr. Johan og hr. Bjørn Olufsen (Bjørn), blev som faderen tæt forbundet med kongemagten. Hr. Johan var tydeligvis en af dronningens nærmeste råder. Dronningen gav ham i 1391 det fynske gods Lykkesholm for tro tjeneste, en virkelig gestus hendes godsgerrighed taget i betragtning.¹² Trods Bjørnslægtens tilsyneladende oprindelse kom brødrene hr. Johan og hr. Bjørn dog i besiddelse af en god del gods. Via ægteskabet med enken efter Erik Nielsen (Saltensee af Linde) kom hr. Johan i besiddelse af Søholm på Stevns. Ved godskøb, mageskifter, tilpantninger og lejemål kom han i besiddelse af flere hovedgårde m.v. på Sjælland og Fyn.¹³ Broderen hr. Bjørn blev ikke godsbesidder i samme størrelsesorden som hr. Johan. Han havde interesser på Sjælland, men hans hovedinteresser lå på Fyn.¹⁴

Råden hr. Peder Grubbe til Ordrup hører også til de adelsmænd, der slog sin position i rigsstyrelsen fast med kong Valdemars kongemagt.¹⁵ Senest fra 1360'erne var hr. Peder Grubbe relateret til kongemagten. Fra dette tidspunkt optrådte han regelmæssigt i overenskomster og forlig med udenlandske magter, men også i mindre breve vedrørende kronens forhold, og betegnedes i 1364 som råd.¹⁶ Det var derfor naturligt, at han spillede en rolle i rigsstyrelsen efter kong Valdemars død. Hr. Peder Grubbe skrev sig til hovedgårdene Ordrup og Skullerup i Volborg herred. Liniens indgifte i Saltensee af Tystofte og Skarsholmslægten viser højadelig status, men godsmæssigt synes den noget lokalpræget.¹⁷

Råden hr. Bent Byg (Grubbe til Gunderslevholm) begyndte at optræde i relation til kongemagten i 1360'erne. I 1369 var han råd, om end han næppe hørte til inderkredsen af kong Valdemars råder.¹⁸ Hans ældre

¹⁰ Eks. DD 3R5, n. 352; 3R6, n. 181, 244, 249; 3R7, n. 118, 121, 124, 216, 227; brevene omkring Stralsundfreden eks. 3R8, n. 372.

¹¹ DD 3R7, n. 116.

¹² Ulsig 1968, s. 164.

¹³ Ibid., s. 164 og 166 samt DAA 1887, s. 89.

¹⁴ Ulsig 1968, s. 166 samt Rep. 1R, n. 7872 og Trap: Danmark (herefter Trap) 5. Udg. V, 1, 1954-1972, s. 286.

¹⁵ DD 3R5, n. 296.

¹⁶ DD 3R5, n. 352; 3R6, n. 181; 3R7, n. 116 råd, 118, 263, 286, 328, 361; brevene omkring Stralsundfreden 3R7, n. 372; 3R9, n. 259 og 279.

¹⁷ Ulsig 1968, s. 73 og eks. Rep. 1R, n. 3098.

¹⁸ Eks. DD 3R7, n. 174 og 225; 3R8, n. 372.

broder, biskoppen Mogens, var kong Valdemars ofte benyttede rådgiver. Man kan antage en sammenhæng mellem biskop Mogens' stilling hos kong Valdemar og hr. Bent Bygs inddragelse i rigsstyrelsen. Tjeneste under kong Valdemar dannede basis for den centrale rolle, som hr. Bent Byg fik under dronning Margrethe som en af hendes nærmeste råder. 1385 var han kammermester og 1387 hofmester.¹⁹ Han indgik et særdeles fordelagtigt ægteskab med en datter af Niels Eriksen (Saltensee af Linde) og blev derved svoger til og arving efter Erik Nielsen (Saltensee af Linde) til Hørsholm. Han arvede Hørsholm og forsøgte sig som godssamler. Den senmiddelalderlige agrarkrise og de mange godskøb bragte ham imidlertid på fallittens rand.²⁰

Hr. Jens Rud befinder sig også i gruppen af arvede råder. Allerede 1364 optrådte han i relation til kongemagten og var året efter kongens udsending til pavehoffet. Senest 1369 var han råd.²¹ Under dronning Margrethe var hans position og deltagelse i rigsstyrelsen stigende. Han er ikke alene nævnt i de store rådslagninger vedrørende inden- og udenrigsforhold, men også i en række andre breve vedrørende kronens anliggender.²² Den ene af hans sønner, råden hr. Mikkell Rud, opnåede en fremtrædende position under dronning Margrethe. Hans tætte relation til kongemagten og rigsstyrelsen træder frem med hans hofembeder. 1387 var han køgemester og 1397 hofmester.²³ På baggrund af materialets sparsomhed er det nærliggende at hævde, at hr. Jens Rud opnåede sin position i kraft af tjeneste hos kongemagten snarere end p.g.a. godsbesiddelse. Sønnen hr. Mikkell Rud kom sandsynligvis via ægteskab i besiddelse af Skjoldenæs i Ringsted herred og måske Vognserup i Tuse herred m.m.²⁴ Da hr. Mikkell Ruds deltagelse i rigsstyrelsen må ses i sammenhæng med faderens kongetjeneste, er helhedsbilledet derfor, at Rudernes slægtsmæssige position i adelen i højere grad må forbindes med kongetje-

¹⁹ DD 4R2, n. 575 og SD I suppl. 1. hefte n. 2924.

²⁰ Ulsig 1968, s. 167-69.

²¹ DD 3R7, n. 174. L. S. Vedel Simonsen: Familie-Efterretninger om de danske Ruders for 200 Aar siden uddøde Adelsslægt. Første hefte 1845, s. 24. Udsending: DD 3R7, n. 266; brevene omkring Stralsundfreden eks. 3R8, n. 372.

²² Store rådslagninger: Eks. Ryd.II, n. 422; 1A.B. n. 423. Urkundenbuch der Stadt Lübeck IV (herefter Lüb.Urk.IV). Hrsg. v. dem Verein f. Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1873, n. 675. P.F. Suhm: Historie af Danmark 14de og sidste Tome, fra Aar 1375 til 1400 (herefter Suhm 14), 1828, s. 649. Breve med få centrale råder: DD4R2, n. 575; Jahrbücher d. Vereins f. Mecklenburgische Geschichte und Alterthumsk. 23. Jahrg. (herefter Meckl. Jahrb. 23), 1858, s. 210f.; Uddrag af hidtil utrykte Danske Diplomer og Breve fra det XIVde, XVde og XVIde Aarhundrede. Udg. C. Molbech og N. M. Petersen (herefter MP), 1858, n. 46. Hanserecense. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256-1430. Udg. C. Koppman (herefter HR) IV, 1872-80, n. 298 og 490.

²³ SD I 1401 1. hefte, n. 2924; Rep.1R, n. 4170.

²⁴ Ulsig 1968, s. 185; Trap III, 3, s. 768 (og Rep.1R, n. 5741).

nexte end godsrigdom, selv om hr. Mikkel Rud godsmæssigt må henregnes til højadelen.

Slægten Moltke er kendt i Danmark fra Erik Menveds tid. Det var dog først med kong Valdemar og især kong Oluf, at slægten kom frem i forreste række på Sjælland. Hr. Evert Moltke deltog i rigsstyrelsen fra 1360'erne. Fra 1363 til 1374 var han kammermester, og senest 1376 blev han marsk, en stilling han bevarede til sin død.²⁵ Man kan rimeligvis slutte, at han under kong Oluf overtog den centrale rolle, som hr. Fikke Moltke af Skafterup spillede under kong Valdemar. Hr. Everts broder, hr. Fikke Moltke af Kyse, var, som fremgået, råd senest 1379. Conrad Moltke sen. var knyttet til kongemagten under kong Valdemar og deltog særdeles aktivt i rigsstyrelsen på det udenrigspolitiske plan, ofte i forbindelse med drosten hr. Henning van Podebusk. Hans rolle synes udspillet efter midten af 1380'erne. Moltkerne sad på adskillige fynske og sjællandske hovedgårde, f.eks. Skafterup, Kyse, Lykkesholm, Torbenfeld m.m. Moltkeslægten var imidlertid dybt afhængig af kongemagten, når det drejede sig om at bevare sin position. Da dronningen mistede interessen for slægten, reducerede hun tydeligvis dens position, bl.a. ved omfattende opkøb af dens godsbesiddelser.²⁶

Væbneren Erik Nielsen (Saltensee af Linde) deltog i rigsstyrelsen tilbage til kong Valdemars tid. Han er nævnt som råd i brevene omkring Stralsundfreden, og man må antage, at han var råd til sin død 1378.²⁷ Faderen Niels Eriksen var også tilknyttet kongemagten fra 1340'erne og blev råd.²⁸ Han opnåede dog aldrig ridderslaget, selv om han levede så sent som 1364. Det er vanskeligt at vurdere Erik Nielsens politiske virksomhed p.g.a. hans tidlige død. Han bescglede kong Olufs håndfæstning 1376, ligesom han spillede en rolle i udenrigspolitikken efter valget af Oluf til konge.²⁹ Han var dog næppe en af de nærmeste rådgivere. Erik Nielsen var en velhavende mand. Han kunne således skrive sig til Hørsholm og havde Søholm m.m.³⁰

Slægtsmæssigt må de pågældende linier af slægterne Podebusk, Lunge, Saltensee af Linde og Bjørn placeres højere end Moltke, Grubbe og især Rud. Alle de pågældende linier må dog karakteriseres som højadelige.

Denne større gruppe af »sjællandske« arvede råder og deres efterkommere kan udvides med nogle adelsmænd fra andre landsdele. En af disse

²⁵ DD 3R6, n. 385; Ulsig 1968, s. 179 og Kroman 1971, s. 283.

²⁶ Ulsig 1968, s. 178-81.

²⁷ Eks. DD 3R8, n. 372.

²⁸ DD 3R7, n. 116.

²⁹ DD 4R1, n. 40, n. 60, n. 86 og Ulsig 1968, s. 162.

³⁰ Ulsig 1968, s. 162-63.

er hr. Jens Andersen (Brok) til Estrup, som var en af kong Valdemars tro medarbejdere. Det skal særligt fremhæves, at han ikke tilsluttede sig de jyske oprørere 1368, men tværtimod deltog på kongens side og ihærdigt forsvarede Bygholm, hvor han var lensmand.³¹ Hans nære forhold til kongemagten illustreres ved hans besættelse af drostembedet 1374.³² Dronningen »arvede« ham fra kong Valdemar. Hans centrale placering i rigsstyrelsen viser sig også ved dronningens udnævnelse af ham til hovedsmand og retter over Fyn 1396.³³ Hr. Jens Andersen efterlod sig et af landets største godskomplekser med besiddelser i flere landsdele.³⁴

Blandt de arvede råder var også flere skåninge. Hr. Tuve Galen var fremtrædende i rigsstyrelsen allerede under kong Valdemar. Således var han marsk 1364-67. Han var gælker 1376 frem til midten af 1380'erne, da dronningen afsatte ham p.g.a. for nær tilknytning til den svenske kong Albrecht.³⁵ Hr. Tuve Galen havde i kraft af sin slægtsbaggrund i Erlandsønnernes linie en fremtrædende position. Galenslægtens position var dog klart for nedadgående. Hr. Tuve Galens finanser var ved hans død nærmest på sammenbruddets rand. Hans godsafhændelser kulminerede med salget af den betydelige hovedgård Næsbyholm i Skåne år 1400.³⁶

Råden hr. Anders Jacobsen (Grim) til Tosterup virkede så tæt sammen med hr. Tuve Galen, at det giver anledning til tesen, at han kom ind i rigsstyrelsen som hans mand. Hr. Anders Jacobsen havde rod i rigsstyrelsen i kong Valdemars tid og blev som hr. Tuve Galen en af dronningens nærmeste medarbejdere i perioden efter kong Valdemars død og kongevalget.³⁷ Fra 1377 bevægede han sig med hr. Tuve Galen over til den svenske konge. Hr. Anders Jacobsens godsforhold er hovedsagelig kendt fra omfattende pantsættelser og afhændelser af gods til kong Valdemar. Det fremgår af pantsættelsen af hovedgården Tosterup i Ingelstad herred til kong Valdemar 1374 for 200 mk. sølv, at det tilliggende fæstegods årligt ydede 10 læster korn i rente.³⁸

Råderne fra Thott- og Krognosslægterne kan regnes for arvede i den forstand, at medlemmer af slægterne var repræsenteret i rigsstyrelsen under kong Valdemar. Thottslægten var i dronning Margrethes periode repræsenteret af adelsmændene hr. Jacob Axelsen, hr. Stig Ågesen og

³¹ DAA 1889, s. 102.

³² DD 3R9, n. 375.

³³ Kroman 1971, s. 344.

³⁴ Ulsig 1968, s. 107, 109 og 218f.

³⁵ DD 3R7, n. 16 og 3R8, n. 14; Kroman 1971, s. 283.

³⁶ Ulsig 1968, s. 199.

³⁷ DD 3R9, n. 541; DD 4R1, n. 5, n. 14, n. 46, n. 85; Rep. 1R, n. 3159.

³⁸ DD 3R9, n. 393; DD 3R8, n. 166 og 3R9, n. 315.

hr. Axel Pedersen, der dannede udgangspunkt for tre forskellige linier af slægten. De optrådte alle ved en række af de store rådslagninger, men også i andre breve vedrørende kronens anliggender.³⁹ Særlig skal fremhæves hr. Axel Pedersen, der blev en indflydelsesrig storlensmand og godsbesidder. Hans fader Peder Axelsen nævnes som råd 1370 og var gift med en datter af råden hr. Peder Grubbe. Hr. Axel Pedersens sønner blev meget fremtrædende. En søn, Oluf, var først gift med Karen, en datter af råden hr. Jens Falk, og siden med et barnebarn af hr. Jens Andersen (Brok).⁴⁰ De tre linier af Thottslægten sad på flere hovedgårde i Skåne. Således f.eks. Sjørup, Krageholm, Næs og Hærløv-Lillø.

Krognosslægten var i det 14. århundrede delt i tre linier og fra begyndelsen af det dette århundrede repræsenteret i rigsstyrelsen. Under dronning Margrethe ved råden hr. Stig Pedersen, hr. Holger Gregersen og Axel Kjeldsen. Det skal anføres, at hr. Stig Pedersens fader er nævnt som råd 1364.⁴¹ Hr. Stig Pedersen deltog hovedsageligt i de store rådslagninger.⁴² Krognosslægten antages at være den rigeste skånske slægt i det 15. årh. Allerede i det 14. årh. var den velhavende og sad på det skånske gods Kragerup.⁴³

Man må på baggrund af godsforhold og ægteskabsforbindelser slutte, at den ovennævnte jyske råd og de skånske råder og mænd alle var højadelige, om end nogle var højere placeret i adelen end andre. Hr. Jens Andersen (Brok), med forbehold hr. Tuve Galen og siden hen hr. Axel Pedersen (Thott) tilhørte den bedste højadel.

Inden for de arvede råder indtager hr. Jens Falk en særposition. Han deltog kun i nogle af de store rådslagninger og er ikke at finde i den daglige rigsstyrelse.⁴⁴ Dette må forundre, da den linie af Falkslægten, han tilhørte, i generationer havde været tilknyttet kongemagten. Den første linie, hr. Eskil Krage, var således hertug Christoffers lensmand i Halland.⁴⁵ Hr. Jens Falks farfader, hr. Bo Falk, blev en af kong Valdemars mest betroede råder og var f.eks. medlem af rigsforstanderskabet under kong Valdemars udlandsrejse i 1352.⁴⁶ Hr. Jens Falks fader havde

³⁹ De er alle tre nævnt i Ryd. II, n. 422, 1 A.B. 422.8, 423. Hr. Jacob Axelsen: DD 4R1, n. 60, 68, Lüb. Urk., n. 675, HR IV, n. 490; Rep. 1R, n. 3159. Hr. Stig Ågesen: Lüb. Urk. IV, n. 675; Suhm 14, s. 650; Rep. 1R n. 3759, 4135. Hr. Axel Pedersen: SD I, n. 847.

⁴⁰ Ulsig 1968, s. 273, 278, 218 og 271.

⁴¹ DD 3R7, n. 116.

⁴² Ryd. II, n. 422, 1 A.B., 422, 8; Lüb. Urk. IV, n. 675; Suhm 14, s. 650 og Flens. Dipl. I, n. 58.

⁴³ Ulsig 1968, s. 246-250 og 282.

⁴⁴ Ryd. II n. 422, 1 A.B.; Lüb. Urk. IV, n. 675 og Suhm 14, s. 650.

⁴⁵ Ulsig 1968, s. 82 og M. Antoniewitz: Vallø gods og dets ejere indtil 1461, (herefter MA: Vallø), 1976, s. 26.

⁴⁶ Annales Danici medii ævi. Udg. E. Jørgensen, 1920-21, s. 176.

forbindelse til kongemagten, men førte en i forhold til det politiske liv langt mere tilbagetrukket tilværelse. Linien sad på det store østsjællandske gods Vallø og forøgede støt godsrigdommen.⁴⁷ Det er nærliggende at se hr. Jens Falks rådsværdighed som et resultat af status som storgodsejer i den bedste del af højadelen og som medlem af en slægtlinie, der i generationer var tæt knyttet til kongemagten.

De jyske oprørsslægter

En gruppe af råder skal særlig fremhæves, efterkommerne af de ledende jyske oprørsslægter. Brødrene hr. Peder Nielsen og hr. Erik Nielsen af slægten Gyldenstjerne er to klare eksempler. Gyldenstjernernes fremtrædende position og økonomiske styrke viste sig i deres deltagelse som førende jyske oprørsslægt under kong Valdemar. Brødrenes farfader og fader var jyske oprørere.¹ Alligevel inddrog dronning Margrethe hr. Peder Nielsen og hr. Erik Nielsen i rigsstyrelsen, og som fremgået overfor ser man endog deres fader, hr. Niels Eriksen, i relation til rigsstyrelsen i midten af 1370'erne, omend næppe som råd. Brødrene kom til at indtage en central stilling. Hr. Peder blev en betydningsfuld og meget nærtstående råd. Han var tilstede ved kongemagtens større og mindre udenrigspolitiske overenskomster og særdeles aktiv på det internordiske plan. Han handlede endog på dronningens vegne i f.eks. godsforhold.² Hr. Erik blev, som fremgået, sandsynligvis også råd allerede i dronningens levetid og kom sidenhen til at spille en central rolle, f.eks. var han flere gange hofmester.³ Gyldenstjerneerne er i det 15. årh. kendt for bl.a. deres store godsrigdomme, men allerede på kong Valdemars og dronning Margrethes tid var de formodentlig godsrige. Eksempelvis skrev hr. Peder sig til det fædrende gods Ågård i V. Han herred, som sandsynligvis allerede på dette tidspunkt var et stort gods.⁴

Råden hr. Niels Iversen (Rosenkrantz) var også efterkommer af en af de førende jyske oprørsslægter. Hans fader, hr. Iver Nielsen, var således blandt de jyske oprørere 1368.⁵ På trods af denne baggrund blev han en

⁴⁷ Ulsig 1968, s. 171 og MA: Vallø s. 44-45.

¹ DRH 2, s. 302; DD 3R4, n. 44; DD 3R8, n. 129, 130 og 156.

² Ryd. II, n. 422, 1 A.B.n. 422, 4; Lüb.Urk.IV, n. 675; Suhm 14, s. 649; SD I 1401, n. 667; Eks. Rep. 1R, n. 4763, 66, 70, 74; MP n. 19; Codex Esromensis. Esrom Klosters Brevbog. Udg. O.Nielsen, 1880-81, n. 187.

³ W.Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede, (herefter Christensen: Dansk Statsf. 15. Årh.), 1903/74, s. 680.

⁴ Ulsig 1968, s. 292, 231, 233 og 319.

⁵ DD 3R8, n. 129, 130, 142, 143 og 156.

endog meget aktiv rådgiver under dronning Margrethe.⁶ Man mærker sig også, at en anden jysk oprører af slægten, hr. Jens Nielsen (Rosenkrantz), optræder i kong Olufs kreds, omend næppe som råd. Rosenkrantzerne havde omfattende godsinteresser. F.eks. havde hr. Niels Iversen gods i flere landsdele. Således i Jylland, Skåne samt på Lolland.⁷ Både Gyldenstjerne og Rosenkrantzerne må allerede i det 14. årh. regnes til den bedste højadel.

Råden hr. Johan Skarpenberg må også henregnes til efterkommerne af oprørsslægterne. Hans fader, Gotschalk Skarpenberg, giftede sig med en datter af oprøreren hr. Niels Bugge og var selv blandt de jyske oprørere i 1368.⁸ Hr. Johan Skarpenberg havde betydelige godsmængder på Viborg-egnen og på Møn.⁹ Han må henregnes som højadelig.

Inddragelsen af disse oprørsslægter betød en politisk udvidelse af rådet. Man kan forestille sig, at både kongemagten og de jyske oprørsslægter havde gjort erfaringer. Udvidelsen skal, som det vil fremgå af artiklens sammenfatning, imidlertid også ses i sammenhæng med forfatningsmæssige og samfundsøkonomiske forhold. Det skal fremhæves som bemærkelsesværdigt, at samtidig med at dronningen foretog denne politiske udvidelse af rådet, kunne hun lade de vigtige rigsembeder stå ubesatte. I stedet lod dronningen hofembederne, for øvrigt besat med loyale folk som hr. Degenhard Buggenhagen, hr. Bent Byg (Grubbe), hr. Jens Due og Lungerne, overtage rigsembedernes område.

Højadelige råder med ukendt baggrund

Der er en gruppe af råder, som var højadelige, men hvis baggrund man kun har et meget begrænset kendskab til. Den fynske storgodsejer i den bedste højadel, hr. Berneke Skinkel, er blandt disse råder. Hans fader, væbneren Otto Skinkel, havde efter det begrænsede overleverede materiale at dømme en beskeden position godsmæssigt og politisk. 1387 var han landsdommer på Fyn. Hr. Berneke Skinkels farbroder, hr. Lyder Skinkel, optrådte dog på landspolitisk plan.¹ Det er imidlertid vanskeligt at forstå,

⁶ Ryd. II n. 422, I A B, 422, 4, 423; Lüb. Urk. IV, n. 675; Suhm 14, s. 649; Flens. Dipl. I, n. 58, Suhm 14, s. 563, 611; MP, n. 47; Rep. 1. R n. 4166; SD I 1401, n. 667, 1080; breve vedrørende kronens godsforhold m.v. 1406-07 samlet hos K. Barner: Familien Rosenkrantz's Historie I. Fra de ældste Tider til Begyndelsen af det 16de Aarhundrede (herefter Barner 1874). 1874. Dipl. n. XLVII, XLVIII, XLIX, L, LII, LIII, LIV, LV, LVI, LVIII og LIX.

⁷ Barner 1874, s. 72-78, 80, 105-106; Trap VII, 2, s. 862; VI, 1 s. 336 og DAA 1910, s. 374.

⁸ DAA 1915, s. 434, 428-29; DD 3R8, n. 129, 130, 142, 143 og 156.

⁹ Trap VI, 2, 3, s. 702, 718, 724, 1100; VII, 1, 2, s. 160, 198, 922; IV, 3 s. 770.

¹ DAA 1916, s. 438-42.

hvorledes hr. Berneke Skinkel kom i besiddelse af det store Iversnæs i Vends herred, hvis ikke faderen havde et vist grundlag. Hr. Berneke Skinkel blev en af dronningens nære rådgivere, allerede 1382 var han hendes fuldmægtig. I perioden fra 1395 til dronningens død deltog han ikke alene i de store rådslagninger, men optræder også i en række andre breve angående kronens forhold.² Han var også en af kronens panthavere.

Råden hr. Abraham Brodersen (Baad) havde sandsynligvis en beskednen baggrund. Hans forældre er i alt fald ukendte. Det var via ægteskab, køb og tilpantninger, at han kom i besiddelse af meget omfattende godsmængder i Sverige, Halland og Skåne, i alt 581 ejendomme. Hans stilling som en mægtig kgl. lensmand har også dannet en fortrinlig baggrund for godssamling.³ Allerede i 1380'erne fattede dronningen tillid til ham, og han kom til at stå dronningen meget nær. Eksempelvis skænkede kronen ham gods, ligesom han blev en af kronens store panthavere.⁴ Fra en formodentlig beskednen baggrund opnåede hr. Abraham Brodersen en stilling i den bedste højadel. En datter blev gift med råden hr. Jens Falk.⁵

Kendskabet til den jyske råd hr. Mogens Munks baggrund er begrænset. Han havde antagelig forbindelse til Skåne. 1387 bragte man orden i arveforholdene efter den skånske ridder Åge Iversen. Hans hustru, Anne Gerhardsdatter Snakkenborg, var gift igen med væbneren Peder Munk. Hr. Åge Ingversen skrev sig til Bjærøholm. Ved ordningen af arveforholdene efter hr. Åge Ingversen kom Peder Munk i besiddelse af gods efter ham, herunder en gård i Bjærø by. 1401 blev hr. Mogens Munk »afløst« på Bjærøholm og i Færs herred af dronningen. Argumentet for at antage, at denne væbner Peder Munk var hr. Mogens Munks fader er, at både hr. Åge Ingversen, Peder Munk og hr. Mogens Munk havde ejendomsinteresser i Bjærøholm eller egnen omkring. Da adelsårbogens Peder Munk var ridder, mens den skånske Peder Munk kun var væbner, kan det ikke være den samme person. Hr. Mogens Munks ægteskab med Kirsten Pedersdatter, der var søster til hr. Axel Pedersen (Thott), illustrerer ligeledes hr. Mogens Munks skånske tilknytning.⁶ Han blev en

² Ibid., s. 441. Store rådslagninger: Ryd. II n. 422, 1 A.B. 422, 4, 423; Lüb. Urk. IV, n. 675, Suhm 14, s. 650; Flens. Dipl. I, n. 57 og 58. Økonomiske anliggender m.v. eks. Rep. 1R, n. 4166, 4229, 4315, 4322, 4896 og 4937. Andre anliggender: eks. Meckl. Jahrb. 23, s. 210-11; Suhm 14, s. 611; Ryd. V, n. 429; SD I 1401, n. 667.

³ Bruun: Abraham Brodersen. DHT 11 R 3, s. 82.

⁴ Gammeldanske Dipl. 1R1, s. 90. Eks. Rep. 1R, n. 3369; Ryd. II, s. 660 og DBL 2 s. 151.

⁵ DAA 1884, s. 38.

⁶ Jfr. mit speciale, s. 72.

nær råd, hvis deltagelse langt fra var begrænset til de store rådslagninger. Eksempelvis er det nærliggende at se ham som dronningens stråmand, da han 1406 købte Møllegård i Hornum herred for samme år at overlade den til dronningen.⁷ Han var også en af kronens panthavere. Hr. Mogens Munk blev jysk godssamler af format. Han ejede f.eks. Boller i Bjerre herred.⁸ Hans jyske godsinteresser og hans segl antyder en forbindelse til de jyske Munker. Det må ses som et udtryk for slægtsmæssig position, hvis faderen Peder Munk fra en jysk oprindelse kunne etablere forbindelse til Skåne. Hr. Mogens Munks børn blev fornemt gift ind i slægter som Gyldenstjerne og Brok.

Ifølge traditionen nedstammer Løvenbalkerne fra en illegitim forbindelse mellem kong Christoffer II og en Lunge. Der er i mit speciale rejst tvivl omkring denne tradition. Hr. Jens Niensens (Løvenbalk) rådsværdighed må formodentlig ses i sammenhæng med hans besættelse af stillingen som landsdommer ved det nørrejyske landsting, der var det mest ansete. De nørrejyske landsdommere var råder i det 15. årh.⁹ Det fremgår klart af en sone fra 1405, at hr. Jens Nielsen var en velhavende højadelig mand. Han ejede Aunsbjerg i Lysegård herred m.m.¹⁰

Den skånske råd hr. Truid Has må med forbehold regnes til samme gruppe. Hans fader var sandsynligvis væbneren Truid Has og hans farbrødre kanniker i Lund. Råden hr. Truid Has' baggrund var tilsyneladende et hovedsageligt klerikalt miljø med en begrænset politisk og godsmæssig betydning.¹¹ Hr. Truid Has markerede sig som militærmand og blev siden kong Eriks mangeårige lensmand på Gotland.¹² E silentio må man slutte, at hr. Truid Has ikke arvede meget. Han kom imidlertid i besiddelse af det i alt fald sidenhen store Ørtofta gods i Harager herred.¹³ Som jordbesidder havde han formentlig et sådant format, at en placering i den nederste del af højadelen eller snarere i mellemadelen er rimelig.

⁷ Rep. 1R n. 4761, 4827 og MP, n. 179; DAA 1905, s. 277-78.

⁸ Ulsig 1968, s. 207, 459; Trap VIII, 3, s. 949; VI, 3, s. 1051; VII, 1, s. 266; VIII, 1, 2, s. 204, 460, 734; Rep. 1R., n. 4373; SD I 1401, n. 120.

⁹ Jfr. Specialet, s. 73; Christensen: Dansk Statsforvaltning 15. Årh., s. 185-87.

¹⁰ Trap VII, 1, s. 370, 449 og VII, 2, s. 816; Barner 1874 Dipl.n. XLVI; Huitfeldt A.: Danmarks Riges Krønike. Chronologia III. Fra Oluf Håkonsen til Christoffer af Bayern, 1603/1977, s. 178-81.

¹¹ Danske Adelige Sigiller fra det XIII og XIV. Aarhundrede. Udg. H. Petersen. (Herefter DAS XIII-XIV) 1897, n. 1018 og 1141, DAA 1896, s. 181-82; Suhm 14, s. 520; Rep. 2 R, n. 4452; Lunde Domkapitels Gavebøger. Libri Memoriales Capituli Lundensis. Udg. C. Weeke 1884-89/1973 s. 238f.; DD 3R9, n. 135.

¹² Ryd. II, n. 422, 1 A.B.422, 8. »Mindre breve«: Rep. 1R, n. 4298, 4316, 4377; Ryd. II n. 432.

¹³ Ulsig 1968, s. 285 og 309.

Kongetjenere

Der er endelig en gruppe af råder, hvis familiebaggrund man ikke kender eller kun har et begrænset kendskab til, og som ikke selv er kendt for at have væsentlige godsinteresser. Denne gruppe er kategoriseret som kongetjenere. Gruppen dækker lav- og mellemadelige adelsmænd. Det er først og fremmest helt »tilfældige« adelsmænd af udenlandsk afstamning tilsyneladende uden slægtsmæssigt position eller større godsbesiddelser. Blandt disse finder vi hr. Degenhard Buggenhagen. Han var hofmester 1385.¹ I denne gruppe finder vi også hr. Peder Walkendorf, hr. Erik Bydelsbak og hr. Valdemar Bydelsbak, den sidste råd senest 1417. Bydelsbakkerne sad kun på mindre sjællandske hovedgårde, som dronningen havde en tendens til at hjælpe dem af med.² Dette er i overensstemmelse med antagelsen, at Bydelsbak af Bregentved var en slægt af kongetjenere og administratorer.

Gruppen indeholder også adelsmænd, som udmærket kan have haft en betydelig lokal position. Man undervurderer måske deres position ved at placere dem som kongetjenere, men materialet tillader ikke klarere konklusioner. Blandt disse befinder hr. Iver Lykke (Møllehjul) sig. Hans fader, hr. Peder Iversen, havde betydning som lensmand.³ Sønnen hr. Iver Lykke kom tydeligvis i dronningens nære kreds, selvom han er nævnt i Vindinge Å-forliget på oprørernes side.⁴ Hr. Iver Lykke kan udmærket have været en relativ kapitalstærk mand, men der er bevaret få oplysninger om hans godsforhold. Baggrunden for med forbehold at kategorisere ham som kongetjener er hans afhændelse af det af faderen 1372 erhvervede Egholm i Hellum herred til Valdemar Atterdag allerede 1374.⁵ På det foreliggende sparsomme grundlag må man også kategorisere hr. Johannes Thomesen (Lindenov), hr. Jens Lagesen (Galt) og hr. Mogens Lagesen (Galt) som kongetjenere. En forbindelse til den holstenske stormand Henneke Limbek kan have fremmet hr. Johannes Thomesens karriere.⁶ Muligvis har han haft en betydelig lokal baggrund. Han var således gift med Cathrine, der var barnebarn af marsken hos hertugerne

¹ DD 4R2, n. 575.

² Ulsig 1968, s. 190.

³ Hr. Peder DAA XIII-XIV, n. 572, n. 658. Hr. Iver *ibid.*, n. 967; DD 3R7, n. 116 råd. 3R8 n. 323.

⁴ DD 3R4, n. 45.

⁵ Trap VI, 3, s. 1110; gods i øvrigt Trap VI, 3, s. 1054.

⁶ E. Albrechtsen: Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404. Studier over Hertugdømmets lensforhold og indre opbygning på dronning Margrethes tid. 1981, s. 269. Kritik heraf hos Ulsig i oppositionen trykt i *Historie*, ny rk. XIV, 3, s. 512.

Erik 2 og Valdemar 5 af Sønderjylland, Erik Holk.⁷ Hr. Jens Due blev en af dronningens nærmeste råder, f.eks. var han hofmester fra 1400 til 1409, 1414 og 1416.⁸ Dronningen forlenede ham med Torp i Hillerslev herred, som i alt fald senere var et stort gods. Han kom i besiddelse af ejendomsretten, da sønnen kunne arve godset.⁹ Et argument for med forbehold at kategorisere ham som kongetjener er, at hans rigdom i væsentlig grad må ses som et resultat af forholdet til kongemagten.

De sandsynlige Råder

Flere af de sandsynlige råder er allerede kategoriseret blandt deres rådsslægtninge, således opdelt efter landsdele blandt de arvede adelsmænd hr. Holger Gregersen (Krognos). Blandt oprørsslægterne hr. Erik Nielsen (Gyldenstjerne) og faderen, hr. Niels Eriksen (Gyldenstjerne) samt hr. Jens Nielsen (Rosenkrantz), de sidste to dog næppe som råder. Blandt kongetjenerne den mellemadelige hr. Mogens Lagsen (Galt) og hr. Valdemar Bydelsbak.

Den samme kategorisering som blandt de sikre råder er mulig m.h.t. de øvrige sandsynlige råder. Blandt de arvede må regnes hr. Peder Basse, for så vidt som hans slægt tilbage til 1350'erne havde været relateret til kongemagten, hr. Torben Pedersen (Galen), Torkil Nielsen (Bing) samt kongetjenerne Rikman van der Lanken og Bosse Paris.¹ Den jyske hr. Christiern Vendelbo kan naturligvis ligeledes henregnes til de arvede adelsmænd.² De må karakteriseres som højadelige på nær Torkil Nielsen (Bing), der var mellemadelig, Rikman van der Lanken og Bosse Paris.

Blandt efterkommerne af oprørsslægterne må henregnes hr. Bent Pogwisch og Claus Limbek. De to fra Holsten indvandrede slægter havde talt oprørere. Limbekkerne var blandt de førende.³ Claus Limbeks fader Henneke Limbek var med i oprøret mod kong Valdemar 1368.⁴

Der er blandt de sandsynlige råder også en gruppe højadelige, hvis baggrund enten er ukendt, eller hvis slægt ikke før denne periode på

⁷ Rep. 1R, n. 3564. DAA 1925, s. 426, jfr. C.A. Christensen: Arnsholm og Valdemar Sappi. Et nordslesvigsk drama på Valdemar Atterdags tid. Festskrift til Johan Hvidtfeldt, 1978, s. 47.

⁸ Rep. 1R, n. 4355, 4377, 5569; SRS II, III, s. 138 og Christensen: Dansk Statsf. 15. Årh., s. 39 med kildehenv. til svenske forhold.

⁹ De ældste danske Archivregistraturer I, Udg. T.A. Becker m.fl. 1854-1910, s. 2, Ulsig 1968, s. 291 og Trap VI, 2, s. 548.

¹ DAA 1886, s. 139-40, Ulsig 1968, s. 172.

² DAA 1935, s. 111-112.

³ Ulsig 1985, s. 257-58.

⁴ DAA 1902, s. 272 og DAA 1931, s. 11.

afgørende vis har markeret sig i rigsstyrelsen. Det er øst for Øresund den mægtige kgl. lensmand og storgodsejer i Halland, Skåne og Sverige hr. Niels Svarteskåning, der henregnes til den bedste højadel. Han kan på det nærmeste parallelliseres med hr. Abraham Brodersen. Hans baggrund er ukendt, men han nåede en fremtrædende stilling.⁵ Den skånske hr. Niels Svendsen (Sparre) hører også til gruppen.⁶ Jyske adelsmænd som hr. Jon Jacobsen (Lange-Munk) og hr. Niels Strangesen (Bild) hører ligeledes til denne gruppe.⁷

Endelig er der en gruppe af adelsmænd, der kategoriseres som kongetjenere. Gruppen er m.h.t. godsbesiddelser ikke helt homogen. Flere indgik fordelagtige ægteskaber, der bragte dem ikke helt ringe mængder gods, men de kan ikke karakteriseres som storgodsejere, i alt fald ikke under dronning Margrethe. Gruppen dækker en lav- og mellemadelig kategori. Det er adelsmænd ofte af tysk oprindelse som hr. Herman Flemming, hr. Fikke van Vitzen af Vemmetofte og hr. Lyder Kabel.⁸ Hr. Otto Jensen (Markmand), hr. Claus Grubendal og hr. Peder Mogensen (Due) kan også karakteriseres som kongetjenere.⁹

En udvidelse af undersøgelsen med de adelsmænd, som ikke skønnedes at være råder, vil vise, at der blandt disse var relativt flere af tysk oprindelse, især i begyndelsen af perioden.

Konklusion

Man kan, som det er fremgået, med forsigtighed opdele råderne under dronning Margrethe 1375-1412 i fire-fem grupper. Der er en gruppe af højadelige råder, som dronning Margrethe arvede efter kong Valdemar, samt deres efterkommere. Den bestod af adelsmænd, hvoraf hovedparten med rimelighed kan regnes som sjællandske (og skånske). Der er en gruppe af højadelige efterkommere af de jyske oprørsslægter og en gruppe højadelige, hvis baggrund man ikke kender eller kun har et begrænset kendskab til. Endelig er der kongetjenere af mellem- eller lavadelig karakter, heraf flere af tysk oprindelse.

Lad os først se nærmere på rådets sammensætning umiddelbart efter

⁵ Dansk Biografisk Leksikon 14. Grundlagt af C.F. Bricka. 3. udg. red. Sv. Cedergren Bech. 1979-1984, s. 234-35.

⁶ DAA 1917, s. 512-13.

⁷ DAA 1901, s. 240 og DAA 1888, s. 63-64. De to sidstnævnte adelsmænds slægter havde dog haft nogen relation til kongemagten.

⁸ Flemming: Ulsig 1968, s. 189; DAA 1892, s. 145. Kabel: Ulsig 1968, s. 231 f., 275, 278; DAA 1899, s. 222; Trap IV, s. 792, 891, VI s. 212, 215, 548, 576, 724. IX s. 321. Fikke van Vitzen af Vemmetofte: Trap IV, s. 181, 200.

⁹ DAA 1903, s. 321. DAA 1898, s. 180 og DAA 1891, s. 132.

kong Valdemars død. Man mærker sig den klare dominans af sjællandske råder, herunder flere af tysk oprindelse, samt enkelte skåninge. Går man ud over kredsen af råder til adelsmændene som helhed, tilføjes flere adelsmænd af tysk oprindelse og nogle skåninge. Derimod finder man relativt få jyske adelsmænd, råder som ikke råder. Først på danehoffet i Nyborg juni 1377 optrådte jyske stormænd i stort tal. Det er sandsynligt, at de jyske stormænd først på danehoffet som helhed gav Oluf enig og fuld tilslutning, og at jyske adelsmænd ved den lejlighed indtrådte i rådet.

Bevæger man sig frem til den kildemæssigt bedste periode i midten af 1390'erne, er billedet da også ændret i forhold til midten af 1370'erne. De »arvede« råder eller deres efterkommere spillede stadig en central rolle. Afgørende nyt er derimod tilstedeværelsen af en række jyske råder, herunder især efterkommere af de jyske oprørsslægter. Det er en udvidelse af rådet, som er sket på bekostning af råder af tysk afstamning.

Det var kong Valdemars råd bestående af personligt udvalgte og tilknyttede råder, der trådte frem i midten af 1370'erne. Ændringen under dronning Margrethe må karakteriseres som en betydningsfuld aristokratisering af rådet. Det er værd at bemærke, at det oprør, der senere rejste sig mod Erik af Pommern og førte til hans fald, kom fra rådet. Råderne, herunder efterkommerne af de jyske oprørsslægter, stod dronningen og kongen nær, men til forskel fra kong Valdemars råder var de også så selvstændige, at de sidenhen kunne afsætte kongen. Kongemagten indtog en politisk stærk stilling under dronning Margrethe, men aristokratiseringen af rådet gjorde det samtidig rede til at spille en selvstændig rolle som institution. Rådet under dronning Margrethe peger m.h.t. størrelse og sammensætning helt frem mod Christian I's råd. En inddragelse af de mulige råder bekræfter konklusionen, at rådet aristokratiseredes under dronning Margrethe.

Endelig skal det bemærkes, at der selv blandt kongetjenerne, råder som ikke råder, er tale om en udvikling fra kong Valdemars til dronning Margrethes tid. Under kong Valdemar var kongetjenerne ofte adelsmænd af tysk oprindelse og tilsyneladende med ringe godsmængde. I løbet af dronning Margrethes periode kommer der blandt kongetjenerne forholdsvis flere adelsmænd med lokale positioner og noget gods. F.eks. må adelsmænd som hr. Johannes Thomesen (Lindenov), hr. Jens Due, hr. Fikke van Vitzen af Vemmetofte og hr. Lyder Kabel til Fuglsang anses for rangerende højere end f.eks. Bosse Paris og Rikman van der Lanken.

Årsagerne til rådsudviklingen skal søges i såvel politiske, forfatningsmæssige som samfundsøkonomiske forhold. Kong Olufs første tid, hvor stormændenes stilling overfor kongemagten var særligt stærk, var givetvis central for rådsudviklingen.

Kong Olufs død 1387 medførte en forfatningsmæssig ganske særlig situation. Dronning Margrethe indtog som fuldmægtig frue, husbond og formynder en forfatningsmæssigt helt unik stilling, et særsyn i middelaldersamfundets mentale klima. Man havde reelt ikke andre muligheder end at vælge dronning Margrethe i 1387, men hendes helt unikke stilling har ikke desto mindre gjort det nødvendigt for hende med fuld opbakning ikke mindst fra de stærkeste jyske oprørsslægter.

Det skal samtidig anføres, at rådsudviklingen i Sverige og Norge var længere fremme end i Danmark.¹⁰ Antagelig har de store rådslagninger i 1390'erne med deltagelse af svenske, norske og danske råder og indgåelsen af Kalmarunionen virket fremmende på den danske rådsudvikling.

Endelig må denne ses i sammenhæng med den almindelige samfundsøkonomiske udvikling. Det er velkendt, at den senmiddelalderlige agrarkrise betød en polarisering af adelen. Højadelen konsoliderede sig, mens lav- og mellemadelen blev hårdt ramt. Denne styrkelse af højadelsslægter som f.eks. de mægtige og oprørske Gyldenstjerner og Rosenkrantz har gjort deres inddragelse i rådet endnu mere nødvendig. Var oprørsslægterne rige og magtfulde under kong Valdemar, blev de endnu mere velstillede og mægtige under dronning Margrethe og senere. Ingen kongemagt kunne på sikker vis fungere uden deres og den øvrige højadels fulde opbakning. Dronning Margrethe tog konsekvensen og inddrog oprørsslægterne i rådet. Set i lyset af samfundsudviklingen og erfaringerne, som kongemagten og oprørsslægterne må have gjort fra kong Valdemars tid, er det forståeligt, at efterkommerne af oprørerne kom i rådet. Det er samtidig i overensstemmelse med polariseringen i adelen, at lavadelmændene af tysk oprindelse uden en velfunderet familiemæssig og godsmæssig baggrund blev forholdsvis færre i rådet.

Til sidst et par bemærkninger omkring unionsbrevet. I dele af forskningen har man set udstederne af unionsbrevet som en opposition mod dronningen.¹¹ Med udgangspunkt i undersøgelsen af rådernes baggrund og virke er det vanskeligt at forstå, hvis de danske udstedere, især hr.Jens Rud, hr.Folmer Jacobsen (Lunge) og hr.Jens Andersen (Brok) skulle være i opposition til dronningen. En analyse af unionsbrevet kunne måske med fordel i højere grad end det tidligere er sket, også tage udgangspunkt i en undersøgelse af de danske udsteders politiske og socio-økonomiske baggrund.

¹⁰ Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid 14. Red. A.Karker m.fl. 1956-78, s.223-33, især s.223 og 231.

¹¹ F.eks. Erik Lönnroth: Sverige och Kalmarunionen 1397-1457, Göteborg 1934, se især s.58-61. For synspunkt på linie med mit eget se f.eks. Lauritz Weibull: Unionsmötet i Kalmar 1397, Scandia 3, Lund 1930, s. 216-217.

Bilag 1. Kilder 1375–ca. 1385

1379 13/12 Slagelse. DD 4R1, n.556. Kong Olufs fritagelse af Conrad Moltke sen. for regnskab for så vidt det ikke drejede sig om Vordingborg med tilhørende len. I brevet betegnes de anførte stormænd som »leuen truwen ratgheuen«.

1376 7/5 Slagelse. DD 4R1, n.43; DD 3R9, n.541. Kong Olufs stadfæstelse af dronning Margrethes gave og pantebrev til Roskildebispen på Nebbe Slot m.v. I dronningens brev havde hun lovet bispen et brev fra kong Håkon og kong Oluf »sub sigillis suis et sigillis pociorum consiliariorum regni Dacie«, som bekræftelse på sit brev. På den baggrund må det slutes, at de 3 gejstlige og 5 adelsmænd, som beseglede kong Olufs brev, var råder.

1376 14–16/8 Korsør. DD 4R1, n.60, 67 og 68. Tre breve udstedt af kong Oluf som stadfæstelse af Stralsundfreden. Ifølge indledningerne til brevene havde kongen søgt råd og samtykke i det ene brev hos »vnser weldighesten des rikes ratgheuen tho Denemarken«, i det andet hos »vnse vnde vnser rikes tho Denemarken ratgheuen vnde man« og i det tredje hos »vnser leuen ghetruwen ratgheuen«. Man kan imidlertid ikke med sikkerhed konkludere, at det kun var rådgivere, som beseglede brevene. I alt fald er formuleringerne i alle tre breve omkring beseglerne »vnse(r) leuen ghetruwen« og »ratgheue(n) vnde man«.

1376 21/9 København. DD 4R1, n.84,85,86 og 87; DD 4R1, n.282. 2 biskopper og 13 adelsmænd udsteder som garanter i grupper 4 breve til de mecklenburgske hertuger i forbindelse med Københavnsforliget. Brevudstederne kaldes rigets råd i et brev udstedt af en af garanterne, Conrad Moltke sen., i august 1377 til de mecklenburgske hertuger. Det bør dog rejse tvivl om, at forligsbrevene ikke kalder garanterne råder eller lignende. Muligvis har der eksisteret flere breve. Det er i det mindste bemærkelsesværdigt, at f.eks. drosten hr. Henning van Podebusk mangler.

Bilag 2. Råder og Mænd 1375-84

	DD 4R1, n.546 13/12-1379	DD 4R1, n.87 21/9-1376	DD 4R1, n.86 21/9-1376	DD 4R1, n.85 21/9-1376	DD 4R1, n.84 21/9-1376	DD 4R1, n.68 16/8-1376	DD 4R1, n.60/67 14 og 16/8-1376	DD 4R1, n.43 7/5-1376
Hr. Tuve Galen				X		X	X	X
Hr. Anders Jacobsen (Grim)				X		X	X	X
Hr. Holger Gregersen (Krogno)						X	X	
Hr. Torben Pedersen (Galen)						X	X	
Henrik Josepsen						X	X	
Torkild Nielsen (Bing)							X	
Niels Gagge							X	
Jacob Axelsen (Thott)							X	
Hr. Henning v. Podebusk						X	X	X
Hr. Evert Moltke					X	X	X	X
Hr. Jacob Olufsen (Lunge)						X	X	X
Hr. Oluf Bjørnsen (Bjørn)						X	X	X
Hr. Peder Grubbe						X	X	
Hr. Bent Byg (Grubbe)						X	X	
Hr. Fikke Moltke						X	X	X
Conrad Moltke sen.						X	X	
Erik Nielsen (Saltensee af Linde)						X	X	
Jens Rud						X	X	

Bilag 3. Kilder 1385–1412
der betegner anførte adelsmænd som råder

1385 Helsingborg DD 4R2, n.575. Kong Olufs, dronning Margrethes og danske rigers råders kvittering til hanseaterne for modtagelse af de skånske slotte. Medudstederne kaldes »ratgheuen des rykes to Denemarken«.

1395 28/1 Vordingborg. Jahrb. Meckl. Geschichte 23, s. 210–11. Dronning Margrethes og hendes råders lejdebrev til den mecklenburgske hertug Johan m.fl. Medudstederne betegnes »vse leue truwe rat«.

1398 28/8 København. Lüb.Urk.IV, n.675. Kong Eriks stadfæstelse af hanseaternes privilegier i Danmark. Det fremgår, at han med enigt råd og god vilje fra dronningen og hans »leuen ghetruwen ratgheueren van Denemarken« stadfæstede hanseaternes privilegier. I rækken af rådgivere anføres først 4 biskopper og derefter 24 verdslige rådgivere. Beseglerne betegnes »vnse vorscreuen ghetruwen ratgheuere«. Ingen anden af kilderne, der eksplicit betegner adelsmændene som råder, anfører så mange råder på en gang. Flere adelsmænd kan kun bestemmes som råder v.h.a. denne kilde. Det er den bedste kilde til bestemmelse af råderne.

1398 29/8. HR IV, n.490. Kong Eriks stadfæstelse af byen Stockholms privilegier efter råd m.v. fra dronningen og »unser leven getruwen radgeven van sunderker gnade und gunst«. Beseglerne kaldes »unser truwen radgeven«.

1405 25/11 Flensborg. 3 breve. SD I 1401, n.668, 667 og 669. Kong Albrechts brev om afståelse af Gotland til Danmark, fredstraktaten mellem kong Albrecht og de tre nordiske riger og kong Albrechts brev til Den tyske Ordens Højmester om den indgåede aftale. I alle tre breve optræder de samme vitterlighedsvidner, der er kaldt »des rikens rad van Dennemarken«.

1407 15/6 Helsingborg. SD I 1401, n.847. Overenskomst mellem Den tyske Ordens Højmester og kong Erik angående Gotland. Det fremgår af brevet, at forhandlingerne var sket med kongen »vnde myt syneme rade«. På den baggrund må det sluttes, at de tre danske adelsmænd, der med en enkelt svensker er nævnt i brevets afslutning som forhandlere og garanter, hørte til rigets råder.

Ikke politiske kilder: 1387 27/7 Rep. 1R, n.3592. Brev fra Viborg landsting om bl.a. et forlig mellem to adelsmænd. Forliget anføres gjort ved dronningen og en række stormænd. 3 af disse er eksplicit betegnet »pluribus consiliariis regni«.

1397 6/11 Søholm. MP, n.46. Kong Eriks stadfæstelse af dronning Margrethes gavebrev til Vor Frue Kloster i Roskilde på Kiæthilstorp i Odsherred. De beseglende stormænd må have beseglet som råder. For det første var det »Righens Radh i Danmark«, der henledte kongens opmærksomhed på stadfæstelsen, og for det andet skete den med »Righes Radgiuers Radh«.

Bilag 4. Råder 1385-1412

	SD 1401, n.847 15/6-07	SD 1401, n.667 668.669 25/11-05	HR IV, n.490 29/8-98	Lüb. URR. IV, n.675 28/8-98	MP. n.46 6/11-97	Jahrh. Meckl. Gesch. 23, s. 210f 28/1-95	Rep. 1R, n.3592 27/7-87	DD 4R2, n.575 85
Hr. Jacob Axelsen (Thott)			X	X				
Hr. Jens Due			X	X		X		
Hr. Abraham Brodersen (Båd)				X				
Hr. Stig Pedersen (Krogno)				X				
Hr. Truid Has								X
Hr. Axel Pedersen (Thott)								X
Hr. Stig Ågesen (Thott)				X				
Hr. Henning v. Podebusk		X						
Hr. Bent Byg (Grubbe)		X						
Hr. Henning v.Podebusk d.y.				X				
Hr. Jens Rud		X		X	X	X		
Hr. Folmer Jacobsen (Lunge)				X		X	X	
Hr. Degenhard Buggenhagen		X						
Hr. Mikkel Rud				X	X	X		
Hr. Anders Jacobsen (Lunge)				X		X		
Hr. Johan Olufsen (Bjørn)				X	X	X		X
Hr. Predbjørn v. Podebusk				X		X		X
Hr. Hans v.Podebusk				X				

Bilag 5. Kilder 1385–1412
der betegner anførte adelsmænd som råder og mænd

1395 8/9 Helsingborg. Ryd.II, n.422,4. Lindholmforliget. 7 hansestæders brev til dronning Margrethe, hvori de går i borgen for kong Albrecht og hans søn. Dette lover de en række nordiske stormænd kaldet »eres rikes rade vnd denre«.

1397 13/7 Kalmar. Ryd.II, n. 423. Kroningsbrevet, som kalder de 67 udstedende nordiske stormænd »radgheueræ oc men«. De danske adelsmænd udgør 24 riddere og 1 væbner.

1398 1/9 København. Suhm 14, s.649–50. Forbundstraktaten mellem kong Erik og Den tyske Ordens Højmaster indgået med dronningens vilje og råd samt råd fra »vnser Rades desser drier Konyng-Riken«. Traktaten er beseglet af 15 gejstlige og 72 verdslige nordiske stormænd, hvoraf i alt fald 27 riddere er danske. Langt de fleste af de danske adelsmænd fremtræder som råder i det eksplicitte materiale. Imidlertid har formuleringerne omkring beseglerne en sådan karakter, at der kan rejses tvivl om, hvorvidt alle adelsmændene er råder. Formuleringerne lyder »so hebbe wy Koning Eric vorscreuen vnse Ingesegle mit willen vnde mit endrakt vnse vorscreuene drier Riken Ratgheueren Ingesegle hir na ghescreuen Heren, . . . beseglere . . . , an dessen jeghenwerdighen breue laten henghen«. De manglende ord gør meningen uklar. Det fremgår af formuleringen, at kongen havde konsulteret de tre rigers rådgivere, men man kan ikke slutte, at beseglerne er identiske med de tre rigers råd.

1408 27/9 Kalmar. Styffe: Bidrag til Skandinaviens Historia etc. II, n.57. Brev af kong Erik til Den tyske Ordens Højmaster i anledning af overtagelsen af Gotland. I brevet er anført 5 gejstlige og 6 verdslige nordiske stormænd, som kaldes »vnser truwe rat vnde mannes«.

1409 20/7 Ribe. SD I 1401, n.1080. Kong Eriks forbundstraktat med ditmarskerne. Det fremgår ikke af kilden, om de anførte stormænd er råder. Da der imidlertid ikke kan herske tvivl om, at i alt fald 7 ud af 10 beseglere er råder, er kilden medtaget i den relevante, men problematiske kildemasse.

1411 24/3 Kolding. Flens. Dipl.I, n.57. Brev udstedt i forbindelse med kong Eriks indgåelse af våbenstilstand med hertuginde Elisabet og grev Henrik til Holsten. I brevet kaldes de anførte stormænd kong Eriks »rad vnde man«.

1411 25/11 Kolding. Flens. Dipl.I, n.58. Fredsbrevet udstedt i forbindelse med samme våbenstilstand. Erslev går i monografien »Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse« så langt som til at anføre, at brevet var påtænkt beseglet af »unionsrådet«. De anførte 8 gejstlige og 50 verdslige stormænd kaldes imidlertid alene »louere« d.v.s. forlovere. En undersøgelse af de opregnede danske adelsmænd peger også i retning af, at der ikke er tale om »unionsrådet«. En række adelsmænd er kendt som råder, men væsentlige råder som Podebuskerne mangler. Det gælder for adskillige af adelsmændene, at der ikke foreligger vidnesbyrd om deres rådsværdighed. Enkelte er kendt som råder senere og kan

derfor regnes til mulige råder. En række af adelsmændene er snarere anført p.g.a. deres tilknytning til det jyske område end på grund af rådsværdighed. Da brevet ikke nævner, om adelsmændene eller nogle af dem er råder, kan brevet isoleret set ikke anvendes til belysning af rådets sammensætning. I bilag 6 over råder og mulige råder vil der derfor m.h.t. denne kilde kun blive medtaget sikre råder eller adelsmænd, hvis deltagelse i rigsstyrelsen i øvrigt gør det sandsynligt, at det er råder (Erslev 1882, s.401, og s.480 note 21).

Ikke politiske kilder: 1409 15/9 Kolding. Rep.1R, n.5051. Forsoning udstedt i kongens navn med flere anførte danske adelsmænd kaldet »consiliariis et fidelibus nostris«, d.v.s. vore råder og tro mænd.

Bilag 6. Råder og Mænd 1385-1412

	Ryd.II. n.423 »radhgeueræ oc menne« 13/7-1397	Suhn 14, s.649-50 1/9-1398	Syffe II, n.57 »vnsæ truwe rat vnde mannæ« 27/9-1408	SD I 1401, n.1080 20/7-1409	Rep IR, n.5051 »consiliaris et fidei- bus« 15/9-1409	Flens. Dipl.I, 57 »rad vnde manne« 24/3-1411	Flens. Dipl.I, 58 »louere« 25/3-1411
Hr. Jacob Axelsen (Thott)	X						
Hr. Jens Due	X	X	X	X	X	X	X
Hr. Niels Jensen (Svarteskåning)	X	X	X				
Hr. Abraham Brodersen (Baad)	X	X	X				
Hr. Stig Pedersen (Krogno)			X				X
Hr. Truid Has							X
Hr. Axel Pedersen (Thott)	X						
Hr. Stig Ågesen (Thott)	X	X					
Hr. Niels Svendsen (Sparre)							X
Hr. Axel Kjeldsen (Krogno)	X						
Hr. Henning v.Podebusk (drosten)							
Hr. Bent Byg (Grubbe)							
Hr. Henning v. Podebusk d.y.			X				
Hr. Jens Rud	X	X					
Hr. Folmer Jacobsen (Lunge)	X	X	X				X
Hr. Degenhard Buggenhagen							
Hr. Mikkel Rud	X	X					

SUMMARY

The Nobles of the Danish Council of the Realm 1375-1412

The present study of the Danish Council of the Realm during the rule of Queen Margrethe I, 1375-1412, is to be viewed in the context of recent Danish research on the Council and supporters of the royalty in the previous reign of King Valdemar IV, 1340-1375, as well as in the period after 1434. The basic perception in a number of general histories of the late Middle Ages in Denmark, which deal with the Council merely as an element in the analysis of political events, is that Queen Margrethe definitely weakened the power of the Council. Yet a close study of the identity of the nobles who sat on the Council (cf. Appendix 4) and an assessment of its composition demonstrate, on the contrary, that under Queen Margrethe, the Council underwent further development, and its power was enhanced.

Immediately after King Valdemar's death the Council and the circle of ordinary nobles who supported the royal power were dominated by Zealanders, many of them of German origin and some from Scania. On the other hand, prior to the convocation of the Assembly of the Realm (*danehof*) at Nyborg in June 1377 there were virtually no Jutland nobles represented in the administration of the realm. The Nyborg meeting seems, indeed, to mark a victory for the special interests of Jutland, and it is probable that Jutland nobles gained membership of the Council on that occasion.

The members of the Council under Queen Margrethe can be divided into four groups: 1) members of the high nobility of Zealand (and Scania), who were »inherited« from King Valdemar, 2) descendents of Jutland rebel families, 3) members of the high nobility of unknown origin, and 4) royal retainers, including Germans and members of the Danish »middle nobility.« The broadening of the Council to include rebel Jutland families like the Gyldenstjernes and the Rosenkrantz is a conspicuous development compared to the middle 1370s, and it took place at the expense of nobles of German origin. The change under Queen Margrethe can only be characterized as a significant aristocratization of the Council, endowing it with an institutional independence that later enabled it to dethrone King Erik of Pommern. Its size and composition during the rule of Queen Margrethe make it a harbinger of King Christian I's council.

It is also noteworthy that a change took place from the time of King Valdemar to that of Queen Margrethe with regard to the royal retainers, both those who were members of the Council and those who were not. The retainers under King Valdemar were often nobles of German origin and, it would seem, men of inferior possessions. In the course of Queen Margrethe's rule there is a relative increase of nobles with local positions and considerable possessions.

The Council's development can be explained by political, constitutional and socio-economic factors. Of crucial importance is the powerful position of the great nobles at the beginning of King Oluf's reign. Queen Margrethe's constitutional position, which was unique in the mental climate of the late Middle Ages, in turn made it imperative to gain the full support of the high nobility, including the powerful rebel houses of Jutland. Given the more advanced development of the Norwegian and Swedish councils, the conclusion of the Union of Kalmar no doubt also exerted pressures for a similar development in Denmark. Furthermo-

re, the agrarian crisis of the late Middle Ages had a polarizing effect on the nobility. While the gentry and middle-level nobility suffered serious losses, the high nobility, including the mighty Gyldenstjerne and Rosenkrantz families in Jutland, managed to consolidate its position and increase its wealth. The economic power of the Jutland rebel houses and other high nobles had become so great that no king or queen could rule without their support. Queen Margrethe drew the inevitable conclusion and gave the rebel houses a place in the Council. In the context of economic developments and against the background of the events that both the royal power and the Jutland rebels had experienced in King Valdemar's time, it was natural that the descendents of the rebels gained access to the Council at the expense of nobles of German origin and inferior resources.

The study concludes with a few comments regarding research on the Charter of the Union of Kalmar. Some scholars have interpreted the document as an expression of opposition to Queen Margrethe. An examination of the background and activities of the members of the Council lends no credence to this contention. Indeed, it would be difficult to understand why the Danish signatories, in particular the knights Jens Rud, Folmer Jacobsen (Lunge) and Jens Andersen (Brok), had reason to oppose the Queen. An analysis of the Charter based also on the political and socio-economic background of the Danish signatories – moreso than has been done so far – might well prove to be a rewarding approach.

Translated by MICHAEL WOLFE